

РАДОВАН М. МАРИНКОВИЋ

ПРОТОКОЛ УМРЛИХ О СТРАДАЊУ ЧАЧАНА У ПРОЛЕЋЕ И ЈЕСЕН 1944. ГОДИНЕ

Радован М. Маринковић
СЦГ 32000 Чачак
Ул. Радише Поштића 8

UDK: 949.711 „1944”

У историографији Другог светског рата мало су проучавани подаци из протокола (матичних књига) умрлих. А, они су прворазредни извори за расветљавање многих догађаја, посебно масовнијих погибија грађана.

Колико су ти извори драгоцени, показују и подаци из овог прилога о страдању људи почетком априла и у октобру и новембру 1944. године.

ТРАГЕДИЈА У ЛОПАТНИЦИ

У протокол умрлих манастира Ваведења у Паковраћу код Чачка поред имена више људи, свештеник Стеван Мијушковић забележио је: „Погинуо рђавим случајем у 11 часова од експлозије старе гранате 2. априла 1944. године у Богутовцу”. Ређају се имена, углавном млађих људи. Из Придворице то су: Саво Мијаиловић (стар 30 година), Михаило Станковић (36), Тихомир Бојовић (22), Душан Петровић (30), Божидар Продановић (38), Милојко Обрадовић (22), Станко Пековић (37) и Милош Јовановић (31), из Парменца: Младомир Маринковић (22), Радомир Вујовић (22), Милован Перишић (23), Примислав Ђукић (24), Гвозден Петровић (46) и Милутин Ђукић (22), из Међувршја: Момчило Глишовић (20), Првослав Тодосијевић (20) и Радомир Тодосијевић (31), из Риђага: Милан Милошевић (22), Десимир Милошевић (22), Крстомир Крстовић (23), Петар Милојевић (36), Адам Николић (38), Божидар

Младеновић (36) и Драгољуб Ненадић (22), а из Паковраћа: Живота Ђумић (23).¹

Сви су заједно погинули, не у борби иако су били војници.

Савременици су запамтили да је тај трагичан догађај изазвао неописиву жалост у селима општине Паковраће са седиштем у Парменцу, из којих су погибалици. Поред њих, погинуо је и Јово Обреновић из Јездине.

Пошто се радило о људима који су мобилисани у Југословенску војску у отаџбини (четници Драгољуба Драже Михаиловића), после Другог светског рата о том трагичном догађају није писано. Можда би овај догађај пао у заборав да погибалицима, пре две године, у Придворици, није подигнут споменик, у који су уписана имена и неких других страдалника.

Што се, заправо, догодило?

Наиме, када је у Ибарску долину продрла Оперативна група јединица Народноослободилачке војске (партизани), наређена је општа мобилизација војних обвезника у четничке јединице.

Прву чету Трнавског батаљона Другог равногорског корпуса сачињавали су мобилисани људи из сеоске општине Паковраће. Командир чете био је наредник Момчило Глишовић из Међувршја, а његов заменик је Милутин Мићовић из Риђага. Мобилизација је извршена у Међувршју. Сем пушака, чета је имала и митраљез „шарац”, којим је руковао Петар Милојевић из Риђага, а помоћник му је био Крстомир Крстовић из Риђага. У чету се окупило 40 војника.

Зборно место Трнавског батаљона било је код Вујовића кућа у Трнави код Чачка. Командант ове јединице био је капетан у резерви Владе Мартиновић, учитељ у Парменцу. Постројеном батаљону обратио се командант Другог равногорског корпуса Предраг Раковић истичући да ће јединица кренути у правцу Косова и Метохије ради заштите Срба од балиста.

Уследио је марш венцем планине Јелице према Краљеву. Увече су издвојени људи који ће донети муницију (сваки војник добио је 30-40 метака). Чули су се гласови да је муниција добијена од Немаца, што је код мобилисаних изазвало чуђење.

Маршовало се читаве ноћи. У Роћевићима је Петар Милојевић уступио митраљез свом помоћнику, а он је нашао топовску гранату пољске хаубице 120 mm и понео је. Био је припит.

¹ Протоколи умрлих (матичне књиге) чувају се у Матичном одељењу Скупштине општине у Чачку; преписи су у Месној канцеларији у Парменцу.

Када је поред реке Лопатнице наређен одмор, Милојевић је са рамена бацрио гранату. Одјекнула је снажна експлозија, праћена јауцима из самог језгра чете. Призор је био стравичан - више од 20 мртвих, доста рањених. Драгиша Ћаловић Ћалов из Јездине и Радош Бојовић из Придворице остали су без ноге, Миленко Глишовић из Међувршја рањен је у главу...²

Очито, несмотреност је учинила своје. Војна необученост, такође.

Погинули и теже рањени су волујским колима довучени до Трнаве. Мртве су преузеле њихове породице и сахраниле их у родним селима. На крововима сеоских кућа завихорили су се црни барјаци, мајке и сестре повезале су црне мараме, очеви и браћа су на рукаве пришили црне траке (рушнице). Преживели нису заборавили своје саборце - посећивали су њихове гробове и на њима палили воштанице, а уједно су се захваљивали Богу што су поштеђени.

ПОГИНУЛИ ОД „КАЋУША“

Од средине октобра до првих дана децембра 1944. године око Чачка вођени су жестоки борбени окршаји између јединица немачке Групе армије „Е“, које су се повлачиле са Крита и из Грчке, и снаге Народноослободилачке војске Југославије, којима су у помоћ стигли и припадници неких јачих оперативних јединица руске Црвене армије. Извесна борбена дејства према окупатору испољавао је Чачански народноослободилачки партизански одред „Др Драгише Мишовић“ (са два своја батаљона). После споразума са Црвеном армијом, у неким борбама суделовао је и Други равнгорски корпус Југословенске војске у отаџбини (четници Драгољуба Драже Михаиловића). У завршним операцијама, посебно код железничког тунела у Видови, на страни противника немачке војне силе, учествовала је и Прва југословенска бригада, која је формирана у СССР-у, углавном од припадника усташних војних формација заробљених на Источном фронту.

Јединице Црвене армије биле су распоређене северно од Чачка, на косама Љубића, посебно на потезу Шебеци. На град су углавном дејствовале из „каћуше“, у то време веома убојито артиљеријско оруђе. За грађане то су били „бацачи“, од којих су, судећи по протоколима

² Сведочење Миленка Глишовић, пензионера из Чачка, који је рођен 1920. у Међувршју. Године 1941. припадао је Јеличком четничком одреду Југословенске војске у отаџбини. Касније је мобилисан у четничке јединице.

умрлих храма Светог вазнесења у Чачку, страдала 42 цивила, међу којима је било и старих особа и млађарије.

Највише страдалника било је из Љубића (19), затим Чачка, Ракове...³

О тим погибалцима готово и да није писано - ни у историографији, ни публицистици. После Другог светског рата - свакако из идеолошких разлога: да се не замери „браћи Русима”. Потом су постепено изгибије ненаоружаних људи падале у заборав. Памтиле су их смо матичне књиге умрлих цркве Светог вазнесења у Чачку, у које су их, после опела, уносили парохијски свештеници. Отворено је и питање да ли све, ако се зна да је у вароши било и досељеника који су у њу стигли непосредно пред почетак Другог светског рата, па су погинуле чланови породица односили на покопалишта родних села. Тако је у Граб (Драгачево) пренето тело Наталије Нате Илић (рођене 1930. године), која је погинула „од гранате” 11. новембра 1944.

Истина, подаци о већини људи страдалих од мина из „кућуша” Црвене армије унети су у књига „Чачански крај у НОБ - пали борци и жртве.”⁴

У овом кратком прилогу доносимо основне податке о тим страдалницима: када су погинули, име и презиме и године старости. Наравно, и где су изгубили живот. Отуда и овакви подаци: неки су Чачани погинули у Љубићу, где су се тренутно налазили; неки у другим насељима, што је нотирано у овом раду. За све њих свештеници су у рубрику „Узрок смрти” у протоколима умрлих унели: „Погинуо-ла од бацача”. Истина, има индиција да су поједини на други начин усмрћени али ми користимо податке свештеника.

Ево тих података, по месту погибије.

Љубић

16. октобар: Гроздана Дробњаковић (стара 43 године),

16. октобар: Милоје Дробњаковић (43),

16. октобар: Младен Зарић (60) из Чачка,

16. октобар: Видије Петровић (43),

23. октобар: Љубинка Радовић (42),

³ Аутор овог рада је исписе из протокола умрлих сачинио 1986. године, уз помоћ матичара Милене Миловановић.

У овај рад унети су само подаци из протокола умрлих цркве Светог вазнесења у Чачку.

⁴ Издање Центра за културу, Чачак, 1977.

- 23. октобар: Душан Ранитовић (46),
- 24. октобар: Јеротије Петровић (68),
- 24. октобар: Милица Радовић (15),
- 25. октобар: Ђорђе Нешковић (31),
- 25. октобар: Миладин Вукосављевић (63),
- 26. октобар: Милан Миловановић (15),
- 27. октобар: Мића Мићовић (60) из Пријевора
- 27. октобар: Вељко Никитовић (82),
- 27. октобар: Грујица Никитовић (60),
- 30. октобар: Ранисав Терзић (85),
- 2. новембра: Милутин Милосављевић (70),
- 21. новембра: Борика Јањушевић (80),
- 3 децембар: Милосав Танчевић⁵
- 10 децембар: Милисав Ђорђевић (27).⁶

Ракова

- 20. октобар: Станоје Костић (35),
- 29. октобар: Милољуб Митровић (13),
- 1. новембар: Радивоје Радосављевић (47).

Чачак

- 17. октобар: Стојан Каровић (47),
- 20. октобар: Дмитра Томашевић (21),
- 22. октобар: Божидар Радојевић (19),
- 22. октобар: Аранђел Петровић (75),
- 24. октобар: Зорка Луковић (34),
- 24. октобар: Драгољуб Луковић (12),
- 24. октобар: Владан Глишовић (32),
- 24. октобар: Милица Павловић (24),
- 24. октобар: Стаменка Ђурчић (40),
- 24. октобар: Даринка Раденковић (72),
- 24. октобар: Борисав Оцокољић (44),

⁵ У зору тога дана немачке јединице су, пошто су минирале путнички и железнички мост преко Западне Мораве, напустиле Чачак и повукле се према Овчару и Каблару, где су борбе настављене до 11. децембра.

⁶ Није јасно како је Ђорђевић погинуо „од бацача“ 10. децембра; вероватно је страдао од заостале мине.

- 15. новембар: Бранко Зељић (20), родом из Бихаћа,
- 17. новембар: Радомир Петровић (68),
- 18. новембар: Милка Ћирић (37),
- 21. новембар: Властимир Мунитлак (35),
- 22. новембар: Љубица Барбарез (22),
- 24. новембар: Душан Луковић (38).

Остала места погибија

- 1. новембар: Милунка Ћирковић (40) из Атенице, у Атеници.
- 23. новембра: Драгослав Даријевић (23) из Чачка, у Заблаћу
- 2. децембар: Радовинка Богдановић (43) из Атенице, у Атеници.

Највише их је погинуло 16. октобра, када су започеле борбене операције за Чачак и 24. октобра, свакако у жеку неког већег борбеног окршаја.

Нико од ових погибалаца није припадао оружаним формацијама, бар у моменту погибије. Погинули су као цивили пошто су, по сведочењу савременика тих догађаја, артиљерци Црвене армије често Чачак гранатирали насумце, не бирајући, при том, циљеве, нарочито после борбених окршаја у којима су њихове јединице трпеле губитке.⁷

⁷ У селима на левој обали Западне Мораве јединице Црвене армије имале су велике губитке. Према писању „Слободног/Чачанског гласа“ из 1945. године, у Прељини их је сахрањено 108, у Милићевцима 36, у Вранићима 17, у Прислонци 15 (међу којима и два официра), у Коњевићима 40, у Ракови пет, у Доњој Трпчи осам, у Љубићу 91, у Рошцима 18. Знатно касније (1962. године) њихови посмртни остаци пренесени су у Горњи Милаповац; остали су само у Доњој Трпчи, где је уређена гробница са спомеником. Сахрани у Горњем Милаовцу, 2. октобра 1962. године, поред других високих званица, присуствовали су и Јосип Броз Тито, председник Југославије, и Леонид Брежњев, председник Президијума Врховног савета СССР-а. Они су одржали и пригодне говоре.

DEATH PROTOCOLS AND KILING OF CACAK CITIZENS IN THE SPRING AND AUTUMN OF 1944.

The fact that the Death Protocols in the Historiography of the Second World War were not studied is surprising, knowing that they present a first class source for lighting up many events, especially killing of people.

In this work the facts from those protocols are presented, which talk about killing of about thirty people mobilized to Yugoslav Army in Homeland (Chetniks of Dragoljub Draza Mihailovic) in the first days of April, 1944 and about deaths of civilians in Cacak and its neighborhood in the bombing of Russians rockets 'kacusa' in October and November of the same year.

In the first case it was incautiousness – one soldier activated by accident a found cannon (or plane) grenade, in the second one – when they bombed with rockets 'kacusa' many civilians were killed.

None of these events was clearly considered after the Second World War. The reasons are: in the first case it was deaths of members of soldiers of Yugoslav Army in Homeland (which was defeated), in the second – communists did not want, at any rate, to make Russians angry.

Radovan M. Marinkovic

REGISTRES DE DÉCÈS DES HABITANTS DE TCHATCHAK PÉRIS AU PRINTEMPS ET EN AUTOMNE 1944.

Dans notre historiographie de la Seconde guerre mondiale, les registres des décès n'ont guère été étudiés, ce qui est un fait surprenant, étant donné que ce sont des sources de premier ordre qui éclaircissent maints événements, en particulier la cause de la mort des habitants.

L'auteur du présent ouvrage fournit avec précision les informations puisées dans les registres en question et concernant la mort d'une trentaine de personnes mobilisées par l'Armée yougoslave dans la patrie (les tchetniks de Dragoljub-Draža Mihajlović) au début du mois d'avril 1944 et celle des civils de Tchatchak et des environs, tués au cours de la canonnade de l'artillerie russe en octobre et novembre de cette même année.

Le premier de ces deux groupes comprend aussi un cas d'imprudence – un soldat fit exploser par mégarde une grenade de canon ou une bombe

d'avion qu'il avait trouvée par hasard – alors que, dans le second groupe, la mort de nombreux civils fut causée par les katchouchas.

Aucun des deux groupes de personnes tuées n'a fait l'objet d'éclaircissements systématiques après la Seconde guerre mondiale. C'est parce que, dans le premier cas, il s'agissait, entre autres, de la mort d'un soldat de l'Armée yougoslave dans la patrie (armée qui a été défaite), alors que, quant à l'autre cas, c'est parce que les communistes serbes se gardaient bien de faire des reproches aux Russes.

Radovan M. Marinković